

УДК 811.111(26+37+42)

МЕТАПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ

Гнезділова Я. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті йдеться про поняття академічного дискурсу та результати його метапрагматичного аналізу. Звертається особлива увага на визначення специфіки вживання різних груп мета-засобів у зазначеному типі дискурсу.

Ключові слова: академічний дискурс, метапрагматичний аналіз, мета-засоби / маркери.

Gnezdilova Ya. V. Metapragmatic analysis of academic discourse. In the article it is about the concept of academic discourse and the results of its metapragmatic analysis. Particular attention is paid to the determination of the specificity of the use of various meta-tools in the specified type of discourse.

Ключевые слова: академический дискурс, метапрагматический анализ, мета-средства / маркеры.

Gnezdilova Ya. V. Metapragmatic analysis of academic discourse. The article focuses on the study of the academic discourse notion and results of its metapragmatic analysis. Having singled out three stages of metapragmatic analysis of any discourse type, only two of them are discussed. The first step is connected with the elaboration of a unified classification of various meta-units in general, which the author differentiates into autonomous group of meta-units, including contact markers, interaction-regulating markers, reflexive markers (which are not in the focus of this research) and discourse-organizers; and contextually-dependant one. Then, the metapragmatic functions they perform in academic discourse are studied, with an emphasis on the specifics of their use in this discourse type. In relation to specifics of academic metadiscourse, the research results show that most typical for this discourse type are affective, evaluating, generalizing, summarizing, comparative, conditional markers, statives and verifiers. Special attention is drawn to, first, accentuators, intention-markers and guarantors, which attract addressees' attention to speaker's ideas, assumptions, intentions, plans, beliefs etc.; second, discourse organizers, i.e., frequency, coherent, cohesive and conclusive markers, responsible for easy flow of thoughts and speech. On the contrary, reference markers are, actually, not so characteristic of academic discourse as it was hypothesized. Despite the demands of scientific style, the latter are restricted to short references and rather vague and rare examples; citations are avoided. The use of contextually-dependent meta-units is also not distinctive of academic discourse; moreover, they are realized only via modal expressions which can be viewed as being metapragmatic.

Key words: academic discourse, metapragmatic analysis, meta-means / meta-markers.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Глобалізація вважається найяскравішою тенденцією ХХІ сторіччя і торкається всіх сфер нашого життя, у тому числі й наукового. Наукові досягнення й технології поширюються завдяки єдиній глобальній інтернаціональній мові спілкування – англійській, яку ще називають “*unique scientific language*” [7, 280]. Відповідно, академічний дискурс англійською мовою стає фокусом уваги у вищій школі, а майстерне володіння «академічною англійською» є обов'язковим для студентів і науковців, що, в свою чергу, спричинило додаткові дослідження зазначеного типу мовлення.

Окремо варто вказати на термінологічний дисонанс стосовно поняття «академічний дискурс» [5], що виник, на нашу думку, під впливом західноєвропейських лінгвістичних традицій, згідно з якими “*academic writing / discourse*”, включаючи еквіваленти типу “*published academic writing*” [10, 1] чи “*academic written discourse*” [11, 131],

може відповідати як навчальному / аудиторному дискурсу [13], так і науковому дискурсу, представленого дослідницькими статтями, анотаціями та резюме, відгуками на книги, підручниками та науковими листами [10, 1]. У той час як у вітчизняному мовознавстві існує чітке розмежування між академічним, науковим (чи інколи узагальнено «академічно-науковим») та педагогічним дискурсами [2; 4; 6]. Відповідно, академічний дискурс розглядається нами як аудиторний; охоплює такі жанри, як: лекція, дискусія, семінар, лабораторне заняття, колоквиум, інтерв'ю, порада, консультація, індивідуальне заняття, презентація; й оперується наступними цілями: визначити проблемну ситуацію та виокремити предмет вивчення, проаналізувати історію питання, доповісти результати самостійного навчання, дати оцінку проведеному дослідженню, доповісти про отримані результати [6, 78–79].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначалося нами в попередніх публікаціях [9], явище метакомунікації та класифікація її аналіз метакомунікативів (чи мета-засобів) завжди привертала увагу дослідників, а роботи П. Вац-

лавіка, А. Вежицької, Г. Почепцова, Т. Чхетіані, В. Девкіна, І. Шевченко стали своєрідним поштовхом до вивчення метакомунікативних проблем в різних типах дискурсу, у тому числі й академічному. Так, особлива увага приділяється дискурсивним формулам академічного дискурсу у контексті вивчення стереотипних висловлень, які представлені структурно-композиційними кліше [6, 78–79] чи, іншими словами, дискурсивними маркерами, зокрема, розмовними [12], каузативними та контрактивними [11] чи окремо-взятими дискурсивними маркерами типу “well” та його іспанськими еквівалентами [7]. При цьому відсутній у сучасному мовознавстві узагальнений та системний опис метакомунікативних одиниць в академічному дискурсі та не визначено специфіки їхнього вживання в цьому типі мовлення.

Формулювання мети й завдань статті.

Метою цієї статті є аналіз мета-одиниць в академічному дискурсі (за виключенням рефлексивних засобів). Мета роботи передбачає розв’язання таких конкретних завдань: систематизувати метакомунікативи, притаманні академічному дискурсу та виявити специфіку їх вживання у зазначеному типі дискурсу. Матеріалом дослідження, взятого для аналізу «якірних» одиниць в академічному метадискурсі, слугує корпус дискурсів (наданих *Michigan Corpus of Academic Spoken English*) таких жанрів як: студентські презентації, семінар, лекція та індивідуальне заняття (консультація), присвячених вивченню різних питань гуманітарних дисциплін (поетика, граматики, література тощо), загальним обсягом у 59586 слів. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у роботі використовується низка загальнонаукових і спеціальних методів лінгвістичного аналізу, зокрема, метапрагматичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мета-засоби у будь-якому типі дискурсу не обмежуються лише дискурсивними (когезивними й когерентними) маркерами чи регулярними одиницями, навпаки, враховувалися й оказіональні авторські засоби, які, все ж, відносимо до метакомунікативів, оскільки вони будуються за подібними структурами-кліше. Так, виділяємо дві групи мета-засобів: автономні й контекстуально-залежні маркери. Група автономних маркерів багаточисельна й включає маркери-регулятори інтеракції, рефлексивні маркери (які не є об’єктом цього дослідження) та дискурсивні маркери, які, у свою чергу, поділяються на підгрупи [детальніше див. 9]. Так, розпочнемо з маркерів-регуляторів в академічному дискурсі.

Академічний дискурс є усним, переважно монологічним видом мовлення, проте не позбавлений елементів інтеракції, зокрема контактних засобів, призначених яких – розпочати, продовжити чи перервати комунікативну взаємодію, перевірити, чи працює канал зв’язку, чи співбесідник (студенти) слухає уважно. Серед контактоствановлювальних маркерів найпошире-

нішими є звертання типу *Tim, you guys*; контактопідтримувальні маркери включають вибачення (*oh, I'm sorry; I told them in advance that ..., but ...*); прохання (*can you move over just a little bit?*), заохочування у вигляді поради (*you gotta read this novel*); контактнорозмикальні маркери представлені словами вдячності (*thank you; thanks; thanks for staying with it*) та прощаннями-побажаннями (*Goodies*).

Маркери-каталізatori (як-от: інтригувальні маркери, маркери-стимули, заохочування) загалом не притаманні академічному дискурсу, окрім заклик-прохання довіритися й повірити (*believe me*); афективів (*I hate that; it is confusing though; and this had me confused; I also feel kind of; you feel th- as though; you're at the point where I don't want you to*) та особливо маркерів-оцінки (*the best thing I think you have in here; that doesn't look so good; interesting* (як коментар); *and this is really weird; oh, really great novel; it's really cool; well that's, that's good to know; I liked what you did with; now th- that's perfectly alright; that's nice*).

Метапрагматичні функції маркерів-ідентифікаторів реалізуються через ствердження (*okay; right. right; alright; right. okay, alright; yes; good; alright; sure*); верифікатори (*okay good good me too; sure; it really did*); уточнення: уточнення-прикладки (*my father's mother; Tita, my great-aunt; and i mean little like, three*), уточнення через *you know* (*you know expanding episodes; you know it's just*), уточнення аспекту, рамок дослідження, умов тощо (*in terms of fiction; or to be more etymologically correct*), доповнення (*grandma, who was born in Russia; which, for Eastern Europeans that means sour cream*); пояснення, що маркують попутні відступи, направлені на введення додаткових деталей (*actually; and sorta shows*), надають пояснення щодо причин, які вимагають роз’яснення (*it's because*) чи обмірковування, відступи, що дають визначення якомусь поняттю, переклад тощо (*purgatorio is the Spanish word for purgatory, pulga is the Spanish word for flea; but, by definition an elegy is; with the principle that's called*); узагальнення, які в академічному дискурсі часто представлені підсумковими словами (*so I ended up concentrating on; but anyway; everything you're saying here can be summed up in in that, in that phrase*); маркери-поступки (*so that so that instead of for the fact that something like*); маркери конгруентності, що відображають не/сумісність, не/аналогічність, не/подібність (*it's also unusual in that it fits into*); компаративні маркери (*kind of; and it's not like Faulkner at all; you know it was like; that are vaguely like this; like; it looks like; like Water for Chocolate; like the kind of thing you find in; that's a kind of; it's like Romeo and Juliet; in terms of the kinds of things; something like that; sort of like*); контрастивні маркери, які підкреслюють відмінності думок через заперечення, відмову, сумніви тощо (*there's another way in which; which doesn't mean ..., it means...; ... goes the other way;*

and it and it's, it's different); та особливо маркеру-умови, які допомагають створити нібито інший пласт реальності, на який переносяться певні думки / дії, що в умовах реального часу мовець (переважно студент) можуть звучати категорично чи самовпевнено (*unless I'm, um unless it's just me and I don't think it's just me; it was as if; but if you think it means; if you imagine yourself, conducting one of these discussions and conducting it in, in the way that seem has seemed most successful to you, then; so that, if you- if you look at; if anything; if I were to rephrase this I would say something like*). Нетиповим для академічного дискурсу є вживання маркерів-абстрактаторів та маркерів-попереджень. Крім того, варто відзначити, що метапрагматичний статус деяких маркерів-ідентифікаторів може піддаватися сумніву навіть незважаючи на їхню явно виражену парентичну природу, оскільки інформація, що вводиться чи надається зазначеними засобами може, за певних умов, оцінюватися як пропозиційно значима чи лише умовно неважлива.

Маркери-актуатори через маркери-атрактанти привертають увагу читачів до певних думок та викликають їхній інтерес (*there we go; I'm, I'm really just calling attention here to*); через маркери-акцентатори наголошують на контрасті (*it seems to me that's really quite different; and it really makes a difference in*) чи на основній причині, яка пояснює, чому варто висвітлювати ту чи іншу думку (*the reason I asked you to come in is that*); та через топікалізатори роблять акцент на, скажімо, труднощах (*it would be difficult to; that's that's not a difficult*).

Маркери-розряди, підкреслюючи кількість, ступінь чи порівняльний розмір чогось, в академічному дискурсі проявляються через маркери міри (*it's very much a book about; it wasn't too much it didn't take me too long to just*) та маркери-інтенсифікатори, що підсилюють ефект сказаного (*so, personally, I found; doesn't give a damn about; it's kinda long but*). Маркери-ухилення реалізуються в цьому дискурсі дещо атипово, адже мовець нібито уникає й побоюється говорити точно, навпаки наголошується розмитість та приблизність, що вказує на вагання й невпевненість (*in a way it sort of reminded me of; kind of; cuz I kind of felt like I was explaining*). Маркери-інтенції показують, про що йтиметься далі (*what I'd like to do is; ... try to make clear some of the things; I want to give you some sense of what might be missing; I'm not gonna be asking you for*). Маркери-гаранти запевнюють у серйозності повідомлення / очевидності певних фактів (*so that's something to consider; apparently; of course; it would just it would just clarify; this is also true; ... almost always says; but almost, almost invariably that says*).

Референтні маркери є невід'ємною частиною будь-якого академічно-наукового дискурсу у вигляді посилання (*Atwood recognizes..., but also stresses; you said something about being difficulty following*); введення прикладу типу: *for example*;

for example on two-sixteen; for instance on one-fifty-nine. Однак відсутні (само)цитування.

Група дискурсивних маркерів чи структурно-орієнтованих маркерів-організаторів дискурсу [9, 67–68] в академічному дискурсі представлена усіма типами зазначених одиниць, а саме: маркерами частотності дії, що виражають повторюваність дій (*and every time I have read...*); когерентними маркерами, що показують послідовність дій / думок (*now basically; first; at first; then; and; at the beginning and then; with the beginning*); чи продовження та розвитку думки (*and, ...; and so on*); когезивними маркерами, які указують на а) аналогічний зв'язок через перифраз чи слова / фрази-замінники (*I think that's sort of what's going on here; that is to say; and it's reported exactly the same way as saying*); б) протиставний зв'язок (*and yet; although; but in fact; on the other hand; but again*); чи в) причинно-наслідковий зв'язок (*So; and so; then; and I think that's why*); г) темпоральний зв'язок (*between eleven and four; and then*), з посиланням на минулі події чи на те, що було сказано до цього (*basically; years later I found out; it's it goes right back to; so, it brings us back to the question of viewpoint*), що наразі обговорюється (*Now*), що буде обговорюватися далі чи стосуються майбутнього (*but I'll talk about the littl- that a little bit in a minute*); та д) просторовий зв'язок в комунікативному процесі (*right there, right there; here again*); маркерами-конклюдивами, що підсумовують слова мовця (*alright; at the end with*).

Контекстуально-залежні метакомунікативи охоплюють ті лексеми, які можуть функціонувати метапрагматично лише в певних особливих, можливо навіть унікальних контекстах, і таке їхнє вживання є оказіональним і часто імпліцитним. У підтвердження сказаного наведемо припущення В. Девкіна [3, 85], згідно якого у широкому трактуванні метакомунікації в неї включається і підтекст, адже додатковий смисл, що виникає за конкретних умов, це вже інша, особлива сторона змісту, що передається. Ці мета-одиниці не варто плутати з автономними маркерами, що обговорювалися вище. Фактично, усі автономні мета-одиниці поділяються на регулярні й оказіональні. І перші, і другі є експліцитними й легко ідентифікуються, особливо регулярні метакомунікативи, які чітко видно незалежно від контексту (*of course, in fact*). Усе ж, група регулярних мета-одиниць є нечисленна. Автономні оказіональні мета-одиниці, загалом, номінально, можна віднести до контекстуально-залежних. З одного боку, маються на увазі такі одиниці як *thus, yet*, які зустрічаються як в метакомунікативній, так і комунікативній функціях. З іншого боку, оказіональні мета-одиниці можуть бути лексично різноманітними й реально залежать від контексту й авторського стилю мовлення, але зберігається структура-кліше, як у таких парентичних маркерах-оцінки: *that's good to know; that's perfectly alright; that's nice* тощо.

Академічне мовлення не передбачає широкого вживання контекстуально-залежних метакомунікативів, оскільки думки мають висловлюватися експліцитно, чітко й зрозуміло, не допускаючи двозначностей чи розмитості. Проте, вислови з модальними дієсловами / модальними фразами інколи розглядаються метапрагматично – як такі, що змінюють, модифікують базову пропозиційну модальність, натомість виражаючи модальну позицію мовця [див. 1], тобто вони впливають на модальність основного висловлення, наділяючи його певним метапрагматичним значенням. Як наслідок, знімається категоричність з висловлення, пом'якшується ефект від сказаного (*I must say; which I must say; and I must say; so maybe this is one of; probably; and 'd say; but I have to tell you that; you might just, you know think; as far as I can tell; maybe it's because; you can, you can sort of look; and, and maybe; it can't be; you can you can imagine; perhaps*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливістю вживання мета-засобів в академічному дискурсі є спрощеність в самому словесному оформленні висловів під впливом розмовного стилю мовлення та тенденції до «науковості», що проявляється у необхідності говорити чітко, послідовно і зв'язно. Серед маркерів, що регулюють інтеракцію, найпопулярнішими

в академічному дискурсі є афективи та маркери-оцінки (група маркерів-каталізаторів); маркери-ствердження / верифікатори, узагальнення-підсумки, компаративні маркери та особливо маркери-умови (група маркерів-ідентифікаторів). Варто відзначити маркери-актуатори, інтенції й гаранті як такі, що привертають увагу слухачів до певної думки мовця, його намірів чи переконаності / впевненості в чомусь. Референтні маркери, незважаючи на вимоги наукового стилю, обмежуються лише короткими посиленнями й прикладами. Дискурсивні маркери, особливо когезивні й когерентні, в академічному дискурсі, як і в будь-якому іншому, відповідають за зв'язність мовлення й легкий перебіг розмови, чітке висловлення думок. Контекстуально-залежні метакомунікативи в академічному дискурсі реалізуються лише через вислови з модальними дієсловами / словами, які можуть розглядатися в метапрагматичному фокусі.

Перспективи дослідження зумовлені тим, що воно є внеском у вирішення проблем теорії мовленнєвої комунікації, теорії дискурсу та теорії мовленнєвих жанрів, пов'язаних із дослідженням мовленнєвої поведінки комунікантів. На окрему увагу заслуговують референтні маркери, особливість вживання яких в академічному дискурсі буде висвітлена у наших подальших працях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арюхина Е. Г. Метакоммуникативные высказывания, управляющие содержательной стороной диалога и интенцией высказываний: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Белгород, 2006. 154 с.
2. Белова А. Д. Понятия «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія «Іноземна філологія». 2002. № 32–33. С. 11–14.
3. Девкин В. Д. Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской. Москва, 1981. 160 с.
4. Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу. Київ, 2002. 288 с.
5. Трунова О. В. Лингвистика. Академический дискурс: терминологические диссонансы. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2016. № 6 (171). С. 61–65.
6. Шепітько С. В. Науковий віа академічний дискурс: питання типології. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». 2014. Вип. 1102. С. 76–80.
7. Bellés-Fortuño B., Fortanet-Gómez I. Pragmatic markers in academic discourse: The cases of Well and the Spanish counterparts Bien and Bueno. Pragmatics Applied to language teaching and learning / eds. R. G. Mórón, M. P. Cruz, L. F. Amaya & M. de la O Hernández López. Cambridge, 2009. P. 280–304.
8. Dossena M. “I write you these lines”: Metacommunication and pragmatics in 19th-century Scottish emigrants' letters. Investigations into the meta-communicative lexicon of English. A contribution to historical pragmatics / eds. Busse U., Hübler A. Amsterdam, Philadelphia, 2012. P. 45–63.
9. Gnezdilova Ya. Autonomous metacommunicative lexicon and its specifics in manipulative discourse. Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. 2017. II (1). P. 42–89.
10. Hyland K. Disciplinary discourses. Social interactions in academic writing. London, 2000. 211 p.
11. Povolna R. Causal and contrastive discourse markers in novice academic writing. Brno Studies in English. 2012. 38 (2). P. 131–148.
12. Šimėikaitė A. Spoken Discourse markers in learner academic writing. Kalbų studijos. Studies about languages. 2012. № 20. P. 27–33.
13. Tannen D. Agonism in academic discourse. Journal of Pragmatics. 2002. 34 (12). P. 1651–1669.